

Т. В. Дученко,
начальник відділу Департаменту Державної служби боротьби
з економічною злочинністю МВС України,
Національний технічний університет України «КПІ»

ПРО ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ, УСТАНОВ ЧИ ОРГАНІЗАЦІЙ У РАЗІ ПОШИРЕННЯ ПОРУШЕНЬ ЗАКОННИХ ВЛАСНИКІВ ТА СИЛОВИХ ЗАХОПЛЕНЬ ПІДПРИЄМСТВ (РЕЙДЕРСТВОМ)

Розкриваються проблемні питання забезпечення економічної безпеки підприємства, установи, організації, окремих підрозділів, об'єктів у разі широкомасштабного поширення правопорушень, пов'язаних з порушенням законних прав їх власників та силовим їх захопленням.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, рейдерство.

Вступ. Нині таке актуальне питання, як рейдерство, що лежить в площині економічної безпеки України в цілому, чітко законодавчо не визначено. Немає також злагоженої позиції правоохоронних органів у протистоянні цим явищам.

Проблемою рейдерства займалися такі вітчизняні фахівці, як П. П. Андрушко, С. Н. Баліна, С. І. Лопатін, Л. П. Скалозуб, В. Ф. Ущатовський, В. В. Лисенко та ін.; закордонні фахівці, як Е. А. Тришкин, А. А. Тарасов, Ю. М. Ратyšшевський, Н. Н. Яблоков та ін. Проте залишилось недостатньо висвітленими питання щодо забезпечення економічної безпеки підприємства, установи, організації, окремих підрозділів, об'єктів у процесі силових захоплень підприємств.

Постановка завдання. Метою роботи є розробка науково-обґрунтованих пропозицій щодо забезпечення економічної безпеки підприємства, установи, організації, окремих підрозділів, об'єктів у разі поширення порушень законних власників та силового захоплення підприємств.

Методологія дослідження. Методологічною базою дослідження послужили методи аналізу та синтезу, порівняльно-правовий, статистичний.

Результати дослідження. **Проблема активної протидії рейдерству викликає значний суспільний резонанс, особливо серед підприємців. Рейдерство сприймається як різновид організованої злочинності, один із найнебезпечніших чинників дестабілізації економіки. У результаті втрачаються не тільки робочі місця, а й інвестиційна привабливість держави, оскільки немає впевненості, що інвестиції будуть захищені й у майбутньому. Держава не зреагувала належним чином на рейдерство як одну із ключових загроз для вітчизняної економіки, тому реалізація протиправних схем набуває дедалі загрозливіших масштабів [1].**

На думку експертів Центру дослідження корпоративних досліджень терміном «рейдерство» визначають доволі широкий спектр акцій: від звичайного законного недружного поглинання об'єктів власності до відверто «бандитського» захоплення підприємств. Експерти центру вважають, що визначити поняття «рейдерство» в Україні можна виключно на основі побічних ознак та за аналогією з тим, що називають «рейдерством за кордоном».

У корпоративному праві США та Західної Європи терміном «рейдер» позначають особу, яка починає активно скуповувати акції з метою отримання контрольного пакета. Рейд розглядають як операції (спробу) з придбання великого пакета акцій певної компанії з метою її поглинання.

Виділяють «рейд на світанку» – швидке скуповування акцій одразу ж після відкриття біржі для підготовки до поглинання, та «рейд преміальний» – неочікувана спроба поглинути компанію шляхом пропозиції акціонерам премії поверх ринкової ціни їх акцій. Ми погоджуємось з думкою фахівців з безпеки бізнесу що термін «рейд» та «недружнє (вороже) поглинання» дуже близькі і відмінність між ними в тому, що рейд – це процес, а поглинання – це результат.

Проте, хоча український ринок злиття і поглинання має свою специфіку, помилкою буде називати суто економічне явище, пов'язане з поглинанням чи злиттям підприємств, терміном «рейдерство», який має відношення більш до правової сфери. В Україні (як і в більшості пострадянських країн) злиття та поглинання підприємств часто відбувається не задля оптимізації їх економічної діяльності, а скоріше з метою привласнення чужого майна.

Це явище в Україні має суттєву кримінальну складову. Відверто злочинне захоплення чужої власності, поєднане з корупцією у судах та правоохоронних органах, закономірно викликає обурення суспільства і тому вимагає правової оцінки саме з боку правоохоронних органів.

Як свідчить аналіз нашого дослідження, основною ознакою рейдерства є вчинення протиправних діянь із заволодіння чужою власністю під прикриттям зовні законних підстав:

- вирішення бізнес-конфлікту;
- поновлення порушених прав міноритарних акціонерів;
- усунення від керівництва неефективного менеджменту тощо.

Іншими ознаками кримінального рейдерства в Україні є:

- організований характер рейдерської діяльності;
- забезпечення злочинного результату шляхом вчинення низки протиправних діянь кримінального характеру, об'єднаних метою заволодіння чужою власністю;

- залучення до рейдерських нападів корумпованих представників органів влади та правоохоронних органів;
- використання неправосудних рішень суду для юридичного прикриття рейдерського нападу та отримання можливості розпоряджатися чужим майном [2].

Для здійснення рейдерських атак, як свідчить аналіз нашого дослідження, існують рейдерські компанії, у складі яких є відділи, що складаються з аналітиків і професійних інформаторів. Ці відділи проводять усесторонній і ретельний збір інформації про об'єкт, що їх цікавить: це інформація щодо установчих документів, історії приватизації та емісії акцій, порядок придбання нерухомості, землі, проведення емісій й т. ін. Окрім того збирається інформація особистого характеру, особлива увага приділяється компрометуючим матеріалам.

Аналіз криміногенної ситуації свідчить про зростання цинічного тиску на діяльність окремих державних підприємств та приватну власність.

Коло замовників, а це переважно фінансово-промислові групи, вже давно не обмежуються Українським походженням, а правоохоронні органи до моменту безпосередньої реалізації займають наглядову позицію.

Ця ситуація зрозуміла, адже фінансове підґрунтя у них досить міцне, що дає можливість «проплачувати» руйнівну діяльність керівників органів влади, місцевого самоврядування, контролюючих і навіть правоохоронних органів.

Щодня методи захоплення підприємств стають все зухваліші. Це і застосування грубої сили, і використання технічних засобів, юридичних прогалин у законодавстві та політичного тиску.

Є класична схема, що починається з публікацій у пресі та показу сюжетів по телебаченню із звинуваченнями власників і менеджмента підприємства у неефективному управлінні та зловживаннях. Далі йде депутатський запит та ініціювання перевірки підприємства контролюючими органами. Саме тоді з'являється можливість ознайомитися з необхідними документами та отримати їх копії. У подальшому отримується нормативний документ виконавчого органа влади (уряд, міністерство, регіональна влада), що санкціонує зміну менеджменту. Часто це використовується на підприємствах, контрольний пакет яких належить державі. Однак може використовуватися і в тих випадках, коли держава – міноритарний акціонер.

На нашу думку, для розуміння ролі правоохоронних органів у протистоянні цим явищам необхідно розкласти цю схему на складові і знайти її слабкі місця.

За стандартною схемою спочатку «рейдерська» компанія скуповує деяку частину акцій підприємства, що планує захопити. У подальшому потай від інших власників проводить загальні збори акціонерів, на яких обирається новий керівник. На підставі рішення зборів державним реєстратором вносяться відповідні зміни до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. Після цього є всі юридичні підстави заходити на підприємство та в разі опору старого керівництва – застосувати силовий варіант його захоплення.

Також серед розповсюджених схем заволодіння майном підприємства є незаконна зміна умов Статуту, внесення неправдивих відомостей у протокол загальних зборів його акціонерів, підроблення інших документів, що призводить до незаконної зміни керівництва та власності підприємства в цілому.

Зазвичай під час захоплення підприємств рейдери підроблюють документи, реєструють компанії на підставних осіб, підкупають представників органів державної влади, депутатського корпусу, суддів, судових виконавців, державних реєстраторів тощо.

Зрозуміло, що цей процес у більшості випадків супроводжується вчиненням не економічних, а загальнокримінальних злочинів.

Здійснюючи правову оцінку подій, пов'язаних із захопленням підприємств та окремих об'єктів, як правило, дії учасників таких конфліктів здебільшого кваліфікуються за ознаками злочинів, передбачених статтями «Умисне нанесення тілесних ушкоджень» (ст. 121, 122), «Протидія законній господарській діяльності» (ст. 206), «Групове порушення громадського порядку» (ст. 293), «Масові заворушення» (ст. 294), «Хуліганство» (ст. 296), «Захоплення державних або громадських будівель чи споруд» (ст. 341).

У ситуаціях з протиправним поглинанням підприємств, що не пов'язані з відкритим застосуванням сили, дії сторін можна кваліфікувати за статтями щодо привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191), доведення до банкрутства (ст. 219), підроблення документів, печаток, штампів та бланків та їх використання (ст. 358), а також за статтями щодо злочинів у сфері службової діяльності (ст. 364–367) та ухвалення суддею завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 375).

Звісно, є позитивні приклади вмілого використання нормативно-правової бази. Зокрема, за фактом захоплення території та приміщень ВАТ «Кременчуцький сталеливарний завод» розслідування у справі закінчено та її направлено до суду за обвинуваченням 11 осіб у вчиненні злочинів, передбачених ст. 341 (захоплення державних або громадських будівель чи споруд), ч. 3 ст. 296 (хуліганство), ч. 2 ст. 194 (умисне знищення або пошкодження майна), ст. 293 (групове порушення громадського порядку) КК України [6].

Як свідчить практичний досвід, є ситуація, коли розгляд таких подій доручається «непрофільній» службі задля прийняття формального рішення – відмови у порушенні кримінальної справи.

Отже, на нашу думку, потрібно переглянути власні підходи правоохоронних органів для вирішення цієї проблеми і розпочати з таких моментів:

1. Перерозподілити функції між галузевими службами. До розгляду звернень про факти рейдерського захоплення підприємств та об'єктів нерухомості необхідно залучати галузеві служби ОВС за напрямками їх діяльності.

2. Переглянути матеріали перевірок за фактами «рейдерства», де винесено рішення про відмову у порушенні кримінальної справи. У разі потреби доопрацювати їх та прийняти процесуальні рішення.

Виходячи із вищесказаного, на нашу думку, доцільно виділити три головні причини рейдерства в Україні:

- недооціненість більшості українських підприємств внаслідок нерозвинутості фондового та земельного ринків;
- недосконалість законодавства у сфері корпоративних відносин;

– корумпованість судової системи та правоохоронних органів.

На нашу думку, першопричиною рейдерства є саме корупція у судах, тому близько 90 % чорного рейдерства можна попередити шляхом запобігання корупційних дій [5].

Щодо чинного корпоративного законодавства, то, на нашу думку, недосконалість його часто є причиною неоднозначного тлумачення та застосування норм права, і, як наслідок, викликає незадоволення сторін у судовому процесі. Недосконалість законодавства, у свою чергу, визначає низьку ефективність системи захисту приватної власності, обумовлює бездіяльність державних інституцій, які зобов'язані захищати права власника [3].

Як свідчить аналіз нашого дослідження, у світі приблизно 80 % норм корпоративних відносин знаходиться не у правовій області, а диктується звичаями ділового обігу, кодексом корпоративної поведінки. На нашу думку, створити ідеальний закон, що усуне будь-яку можливість недружного поглинання, неможливо, тому що, по-перше, рейдери завжди працюють на випередження та придумують нові схеми, а, по-друге, причина цього явища – корупція.

Необхідно також відзначити і низький рівень правової культури українських підприємців, а також правовий нігілізм як суб'єктів господарювання, так і представників органів влади. Численні порушення у діяльності акціонерних товариств призводять до появи незадоволених міноритарних акціонерів, провокує виникнення корпоративних конфліктів.

Отже, боротьбу з рейдерством, на нашу думку, потрібно сконцентрувати на таких напрямках:

1. Вжиття організаційно-правових заходів подолання рейдерства через посилення протидії корупції, а саме: розроблення та впровадження комплексної програми боротьби з рейдерством та корупцією; проведення судової реформи, посилення відповідальності судів за прийняття завідомо неправомірних рішень; підвищення ефективності прокурорського реагування на факти порушення законності на ринку злиття та поглинання підприємств; конструктивну взаємодію правоохоронних та контролюючих органів, а також органів влади та місцевого самоврядування у протидії рейдерським нападам та ін. Окрім того, на нашу думку, для ефективної роботи з цих питань необхідно створити електронний реєстр підприємств, відносно яких здійснено рейдерські атаки. Це має бути «Паспорт підприємства».

Одночасно необхідно формувати коло зацікавлених осіб, пов'язаних із захопленням підприємств. Їх діяльність переважно має територіальний або галузевий характер.

2. Удосконалення законодавства, урегулювання відносин, пов'язаних із розглядом корпоративних спорів. На нашу думку, доцільним є введення кримінальної відповідальності лише за організацію рейду (рейдерського нападу). Особа, котра його організує, зазвичай діє з особливою зухвалістю, розуміючи неможливість повернення ситуації у більшості випадків до початкового етапу. Також справедливим було б посилення кримінальної відповідальності усіх суб'єктів рейдерського нападу. Такий підхід дасть змогу притягнути суддів – виносячи завідомо неправосудні рішення, вони будуть усвідомлювати, що їх дії підпадають під знаки злочинів, передбачених статтями 255, 256 Кримінального кодексу України [4].

3. Цілеспрямоване формування у суспільстві непримиримого ставлення до фактів протиправного захоплення суб'єктів підприємницької діяльності, а також залучення до цього громадських організацій.

Висновки. Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що науково доведено необхідність перерозподілення функцій між галузевими службами, які протидіють таким правопорушенням; постійно здійснювати перегляд матеріалів перевірок за фактами «рейдерства», де винесено рішення про відмову в порушенні кримінальної справи. У разі потреби доопрацювати їх та прийняти процесуальні рішення. Також важливо посилити протидію корупції, удосконалювати законодавства, урегулювати відносини, пов'язані із розглядом корпоративних спорів.

Література

1. Дьомін І. А. Методичні рекомендації. Корпоративні конфлікти: кримінальні способи та методи встановлення контролю за підприємством / Дьомін І. А. // Державний науково-дослідний інститут МВС України. – К.: КНУВС, 2007. – С. 6–7.
2. Яблоков Н. П. Основы методики расследования финансовых преступлений / Вестн. Москв. ун-та. – Серия 11 «Право». – 1999. – № 2. – С. 3–17.
3. Віктор Швець, голова Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності. Рейдерство – загроза економіці й державі. Захистити від нього може тільки система правова протидія. – Режим доступу: www.qolos.com.ua
4. В центрі уваги – реформування органів внутрішніх справ та боротьба з рейдерством. Режим доступу: www.qolos.com.ua
5. Матеріали ДДСБЕЗ МВС України – К., 2009.
6. Кримінальний кодекс України: за станом на 7 квітня 2008 р. – К.: Велес, 2008. – 160 с. – (Серія «Офіційні документи»).